

GRÉGOIRE DE NAZIANZE

LETTRES THÉOLOGIQUES

FH

72431

G165

T3

FH 72 431 G 165 T:

BESCHAFFT AUS MITTELN DER

*Carl Friedrich von Siemens
Stiftung*

UNIVERSITÄTSBIBLIOTHEK LEIPZIG

0021807896

AM.

1870

LETTERES THEOLOGIQUES

STRECKEN DER WITTE

1850

Handwritten notes in cursive script, possibly including a name or title.

SACRIS CRISTIANIS
LITTERIS THEOLOGICIS
L. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100.

GRÉGOIRE DE NAZANZE
LITTERIS THEOLOGICIS

LETTRES THÉOLOGIQUES

PAR
M. DE
L'UNIVERSITÉ DE
LEIPZIG

LEIPZIG

LETTERS THEOLOGICÆS

SOURCES CHRÉTIENNES

*Directeurs-fondateurs : H. de Lubac, s.j., et J. Daniélou, s.j.
Directeur : C. Mondésert, s.j.*

N° 208

GRÉGOIRE DE NAZIANZE
LETTRES THÉOLOGIQUES

*INTRODUCTION, TEXTE CRITIQUE, TRADUCTION
ET NOTES*

PAR

Paul GALLAY

Doyen de la Faculté libre des Lettres de Lyon

avec la collaboration de **Maurice JOURJON**

Doyen de la Faculté de Théologie de Lyon

*Ouvrage publié avec le concours
du Centre National de la Recherche Scientifique*

LES ÉDITIONS DU CERF, 29, Bd de Latour-Maubourg, Paris

1974

01A - 2013 - 2515

IMPRIMATUR :

Paul BONY

Lyon, le 20 mars 1974

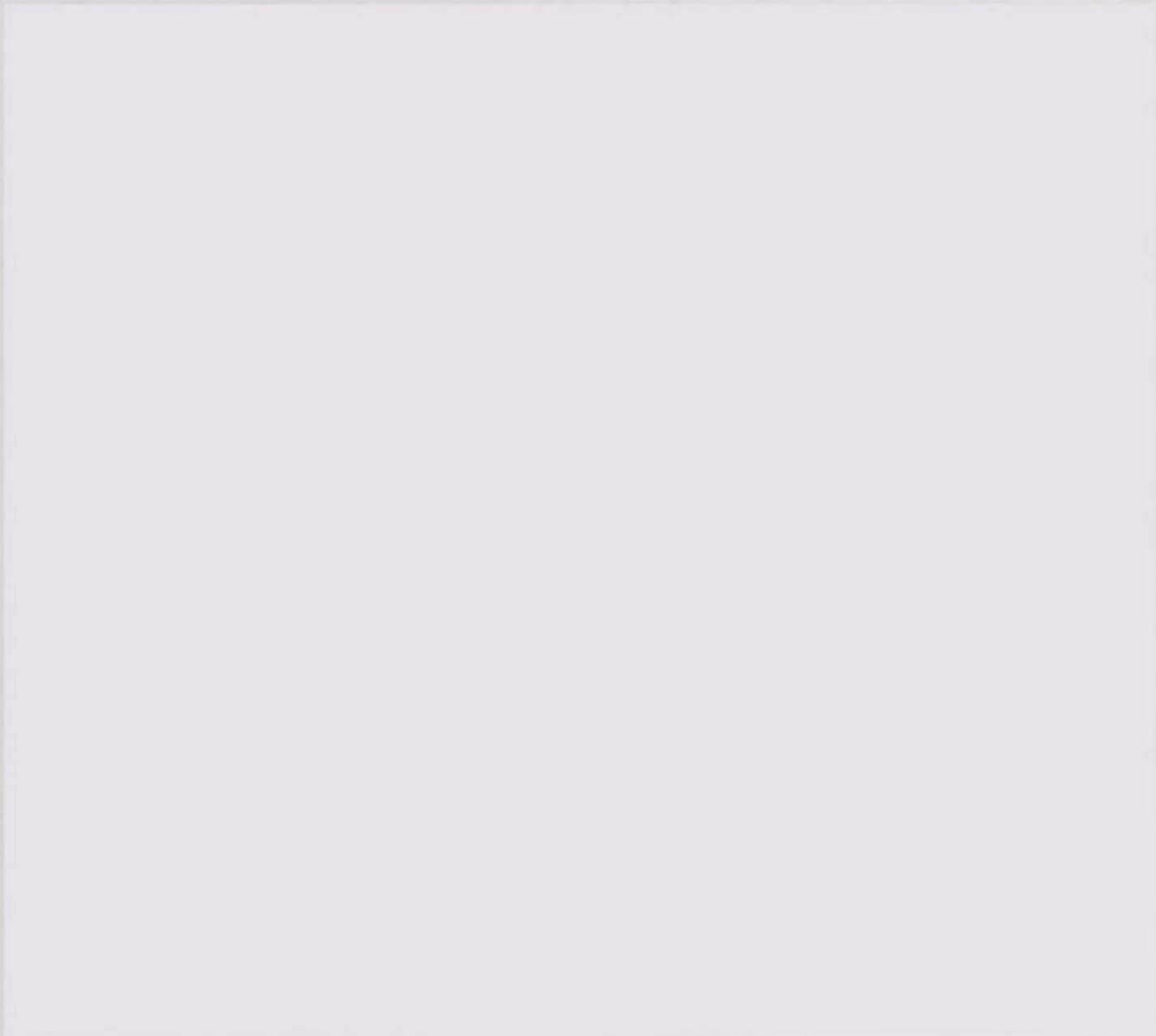
© Les Éditions du Cerf, 1974

CI

PG 37 Τοῦ αὐτοῦ πρὸς Κληδόνιον πρεσβύτερον ἐπιστολή πρώτη

- 176 A 1. Τῷ τιμιωτάτῳ καὶ θεοφιλεστάτῳ ἀδελφῷ καὶ συμπρεσβυτέρῳ Κληδονίῳ Γρηγόριος ἐν Κυρίῳ χαίρειν.
2. Βουλόμεθα μαθεῖν τίς ἡ καινοτομία περὶ τὴν Ἐκκλησίαν, ἔν' ἐξῆ παντὶ βουλομένῳ καὶ « παραπορευομένῳ^a », κατὰ τὸ γεγραμμένον, διασπᾶν^b τὴν ποίμνην καλῶς ἡγμένην^c καὶ συλαγωγεῖν^d κλοπιμαίοις ἐφόδοις^e, μᾶλλον δὲ ληστρικοῖς

καὶ παραλόγοις διδάγμασιν. **3.** Εἰ μὲν γὰρ εἶχόν τι κατα-
γινώσκειν ἡμῶν περὶ τὴν πίστιν οἱ νῦν ἐπελθόντες, οὐδ' οὕτω
μὲν χωρὶς ὑπομνήσεως ἡμῶν ἔδει τὰ τοιαῦτα τολμᾶν.

4. Πείσαι γὰρ ἐχρῆν ἢ πεισθῆναι θελήσαι πρότερον (εἶπερ
τις καὶ ἡμῶν λόγος ὡς τὸν Θεὸν φοβουμένων καὶ κοπια-
σάντων ὑπὲρ τοῦ λόγου καὶ τὴν Ἐκκλησίαν ὠφελησάντων),
B καὶ τότε, εἶπερ ἄρα, καινοτομεῖν, πλὴν καὶ ἀπολογία τις ἦν
ἴσως τοῖς ὑβρισταῖς. **5.** Ἐπειδὴ δὲ καὶ ἐγγράφως καὶ
ἀγράφως, καὶ ἐνταῦθα καὶ πορρωτέρω, καὶ μετὰ κινδύνων
καὶ ἀκινδύνως ἢ πίστις ἡμῶν κεκήρυκται, πῶς οἱ μὲν
ἐγχειροῦσι τοῖς τοιούτοις, οἱ δὲ ἡσυχάζουσι ;

6. Καὶ οὐχὶ τοῦτό πω δεινόν, καίπερ ὄν δεινόν, εἰ τὴν
ἑαυτῶν κακοδοξίαν ἄνθρωποι ταῖς ἀκεραιότεραις ψυχαῖς
διὰ τῶν κακουργοτέρων ἐναποτίθενται, ἀλλ' ὅτι καὶ ἡμῶν
καταψεύδονται ὡς ὁμοδόξων καὶ ὁμοφρόνων, **7.** τῷ χαλκῷ
τὸ δέλεαρ περιβάλλοντες καὶ διὰ τοῦ προσχήματος τούτου
C τὸ ἑαυτῶν θέλημα κακῶς ἐκπληροῦντες, καὶ τὴν ἀπλότητα
ἡμῶν, ἐξ ἧς ἀδελφικῶς αὐτοὺς ἐωρῶμεν, καὶ οὐκ ἄλλοτρίως,
177A κακίας ἐφόδιον ποιησάμενοι · **8.** οὐ μόνον δέ, ἀλλ' ὅτι

καὶ ὑπὸ τῆς δυτικῆς συνόδου δεδέχθαι φασίν, ὡς πυνθάνομαι, ὑφ' ἧς τὸ πρότερον ἦσαν κατακριθέντες, ὡς πᾶσιν εὐδηλον.

9. Εἰ μὲν οὖν ἐδέχθησαν ἢ νῦν ἢ πρότερον οἱ τὰ Ἀπολλιναρίου φρονοῦντες, τοῦτο δειξάτωσαν καὶ ἡμεῖς στέρξομεν. Δῆλον γὰρ ὅτι τῷ ὀρθῷ λόγῳ συνθέμενοι· οὐδὲ γὰρ ἐνδέχεται ἄλλως, εἰ τούτου τετυχήκασι.

10. Δείξουσι δὲ πάντως ἢ διὰ τόμου συνοδικοῦ ἢ δι' ἐπιστολῶν κοινωνικῶν· οὗτος γὰρ τῶν συνόδων ὁ νόμος. **11.** Εἰ δὲ λόγος τοῦτό ἐστι καὶ ἀναπλασμὸς εὐπρεπείας ἕνεκεν αὐτοῖς καὶ πιθανότητος τῆς

πρὸς τοὺς πολλοὺς εὐρημένος διὰ τὸ τῶν προσώπων ἀξιόπιστον, δίδαξον αὐτοὺς ἡρεμεῖν καὶ διέλεγχε. Τῇ γὰρ σῆ

B πολιτεία καὶ ὀρθοδοξία τοῦτο πρέπειν ὑπολαμβάνομεν.

12. Μὴ ἀπατάτωσαν οἱ ἄνθρωποι μηδὲ ἀπατάσθωσαν ἄνθρωπον ἄνουν δεχόμενοι τὸν Κυριακόν, ὡς αὐτοὶ λέγουσι, μᾶλλον δὲ τὸν Κύριον ἡμῶν καὶ Θεόν. **13.** Οὐδὲ γὰρ τὸν

ἄνθρωπον χωρίζομεν τῆς θεότητος, ἀλλ' ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν
 δογματίζομεν, πρότερον μὲν οὐκ ἄνθρωπον, ἀλλὰ Θεὸν καὶ
 Υἱὸν μόνον καὶ προαιώνιον, ἀμιγῆ σώματος καὶ τῶν ὅσα
 σώματος, **14.** ἐπὶ τέλει δὲ καὶ ἄνθρωπον, προσληφθέντα
 ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῆς ἡμετέρας, παθητὸν σαρκί, ἀπαθῆ
 θεότητι, περιγραπτὸν σώματι, ἀπερίγραπτον πνεύματι,
15. τὸν αὐτὸν ἐπίγειον καὶ οὐράνιον, ὁρώμενον καὶ νοούμε-
 νον, χωρητὸν καὶ ἀχώρητον, ἔν' ὅλῳ ἀνθρώπῳ τῷ αὐτῷ
 καὶ Θεῷ ὅλος ἄνθρωπος ἀναπλασθῆ πεσὼν ὑπὸ τὴν ἁμαρτίαν.

16. Εἴ τις οὐ Θεοτόκον τὴν ἁγίαν Μαρίαν ὑπολαμβάνει,
 χωρὶς ἐστὶ τῆς θεότητος. Εἴ τις ὡς διὰ σωλῆνος τῆς
 Παρθένου διαδραμεῖν, ἀλλὰ μὴ ἐν αὐτῇ διαπεπλάσθαι λέγοι
 θεϊκῶς ἅμα καὶ ἀνθρωπικῶς (θεϊκῶς μὲν, ὅτι χωρὶς ἀνδρός
 ἀνθρωπικῶς δέ, ὅτι νόμῳ κυήσεως), ὁμοίως ἄθεος. **17.** Εἴ

180A τις διαπεπλάσθαι τὸν ἄνθρωπον, εἶθ' ὑποδεδυκέναι λέγει Θεόν, κατάκριτος. Οὐ γέννησις γὰρ Θεοῦ τοῦτό ἐστιν, ἀλλὰ φυγὴ γεννήσεως. **18.** Εἴ τις εἰσάγει δύο Υἱούς, ἓνα μὲν τὸν ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός, δεύτερον δὲ τὸν ἐκ τῆς μητρός, ἀλλ' οὐχὶ ἓνα καὶ τὸν αὐτόν, καὶ τῆς υἰοθεσίας^s ἐκπέσοι τῆς ἐπηγγελμένης τοῖς ὀρθῶς πιστεύουσι. **19.** Φύσεις μὲν γὰρ δύο Θεὸς καὶ ἄνθρωπος, ἐπεὶ καὶ ψυχὴ καὶ σῶμα · υἱοὶ δὲ οὐ δύο, οὐδὲ Θεοί. Οὐδὲ γὰρ ἐνταῦθα δύο ἄνθρωποι, εἰ καὶ οὕτως ὁ Παῦλος τὸ ἐντὸς τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὸ ἐκτὸςⁿ προσηγόρευσε. **20.** Καὶ εἰ δεῖ συντόμως εἰπεῖν, ἄλλο μὲν καὶ ἄλλο τὰ ἐξ ὧν ὁ Σωτὴρ (εἶπερ μὴ ταῦτὸν τὸ ἀόρατον τῶ ὀρατῶ καὶ τὸ ἄχρονον τῶ ὑπὸ χρόνον), οὐκ ἄλλος δὲ καὶ ἄλλος · μὴ γένοιτο. **21.** Τὰ γὰρ ἀμφοτέρω ἐν τῇ συγκράσει, Θεοῦ μὲν ἐνανθρωπήσαντος, ἀνθρώπου δὲ θεωθέντος, ἢ ὅπως ἂν τις ὀνομάσειε. Λέγω δὲ ἄλλο καὶ ἄλλο, ἔμπαλιν
 B ἢ ἐπὶ τῆς Τριάδος ἔχει. Ἐκεῖ μὲν γὰρ ἄλλος καὶ ἄλλος,

ἵνα μὴ τὰς ὑποστάσεις συγγέωμεν · οὐκ ἄλλο δὲ καὶ ἄλλο, ἓν γὰρ τὰ τρία καὶ ταῦτὸν τῇ θεότητι.

22. Εἴ τις ὡς ἐν προφήτῃ λέγοι κατὰ χάριν ἐνηργηκέναι, ἀλλὰ μὴ κατ' οὐσίαν συνῆφθαί τε καὶ συνάπτεσθαι, εἴη κενὸς τῆς κρείττονος ἐνεργείας¹, μᾶλλον δὲ πλήρης τῆς ἐναντίας¹. Εἴ τις οὐ προσκυνεῖ τὸν ἐσταυρωμένον, « ἀνάθεμα ἔστω^κ » καὶ τετάχθω μετὰ τῶν θεοκτόνων. **23.** Εἴ τις ἐξ ἔργων τετελειωμένον ἢ μετὰ τὸ βάπτισμα ἢ μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν υἰοθεσίας ἠξιῶσθαι λέγοι, καθάπερ οὖς Ἕλληνες παρεγγράπτους εἰσάγουσιν, « ἀνάθεμα ἔστω¹ ».

181A **24.** Τὸ γὰρ ἠργμένον ἢ προκόπτον ἢ τελειούμενον οὐ Θεός, κἂν διὰ τὴν κατὰ μικρὸν ἀνάδειξιν^μ οὕτω λέγηται. **25.** Εἴ τις ἀποτεθεῖσθαι νῦν τὴν σάρκα λέγοι καὶ γυμνὴν εἶναι τὴν θεότητα τοῦ σώματος, ἀλλὰ μὴ μετὰ τοῦ προσλήμματος καὶ εἶναι καὶ ἠξοῖν, μὴ ἴδοι τὴν δόξαν τῆς παρουσίας^ν. **26.** Ποῦ γὰρ τὸ σῶμα νῦν, εἰ μὴ μετὰ τοῦ προσλαβόντος ; Οὐ γὰρ δὴ κατὰ τοὺς Μανιχαίων λήρους τῷ ἡλίῳ ἐναποτέθειται, ἵνα τιμηθῇ διὰ τῆς ἀτιμίας · **27.** ἢ εἰς τὸν ἀέρα ἐχέθη καὶ διελύθη, ὡς φωνῆς φύσις καὶ ὀσμῆς ῥύσις καὶ

ἀστραπῆς δρόμος οὐχ ἰσταμένης. **28.** Ποῦ δὲ καὶ τὸ ψηλαφηθῆναι αὐτὸν μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἢ ὀφθήσεσθαι ποτε ὑπὸ τῶν ἐκκεντησάντων^ρ; Θεότης γὰρ καθ' ἑαυτὴν ἀόρατος. **29.** Ἀλλ' ἤξει μὲν μετὰ τοῦ σώματος, ὡς ὁ ἐμὸς λόγος, τοιοῦτος δὲ οἶος ὤφθη τοῖς μαθηταῖς ἐν τῷ ὄρει^α ἢ παρεδείχθη, ὑπερνικώσης τὸ σαρκίον τῆς θεότητος. Ὡσπερ δὲ ταῦτα λέγομεν ἀποσκευαζόμενοι τὴν ὑπόνοιαν, οὕτω κάκεῖνα γράφομεν διορθούμενοι τὴν καινοτομίαν.

30. Εἴ τις λέγοι τὴν σάρκα ἐξ οὐρανοῦ κατεληλυθέναι, ἀλλὰ μὴ ἐντεῦθεν εἶναι καὶ παρ' ἡμῶν, « ἀνάθεμα ἔστω^τ ». Τὸ γὰρ « Ὁ δεύτερος ἄνθρωπος ἐξ οὐρανοῦ^ε », καὶ « Οἶος ὁ ἐπουράνιος, τοιοῦτοι καὶ οἱ ἐπουράνιοι^ι », καὶ « Οὐδεὶς ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανόν, εἰ μὴ ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου^υ », καὶ εἴ τι ἄλλο τοιοῦτον, νομιστέον λέγεσθαι διὰ τὴν πρὸς τὸν οὐράνιον ἔνωσιν, **31.** Ὡσπερ καὶ τὸ « διὰ Χριστοῦ γεγονέναι τὰ πάντα^ν » καὶ « κατοικεῖν Χριστὸν ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν^ω », οὐ κατὰ τὸ φαινόμενον τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ κατὰ τὸ νοούμενον, κίρναμένων ὥσπερ τῶν φύσεων, οὕτω δὴ καὶ τῶν κλήσεων καὶ περιχωρουσῶν εἰς ἀλλήλας τῷ λόγῳ τῆς συμφυΐας.

32. Εἴ τις εἰς ἄνουν ἄνθρωπον ἤλπιεν, ἀνόητος ὄντως
 ἐστὶ καὶ οὐκ ἄξιος ὅλως σῶζεσθαι. Τὸ γὰρ ἀπρόσληπτον,
 184A ἀθεράπευτον · ὃ δὲ ἦνωται τῷ Θεῷ, τοῦτο καὶ σῶζεται.
33. Εἰ ἡμισυς ἔπταισεν ὁ Ἀδάμ, ἡμισυ καὶ τὸ προσειλημ-
 μένον καὶ τὸ σωζόμενον. Εἰ δὲ ὅλος, ὅλω τῷ γεννηθέντι
 ἦνωται καὶ ὅλως σῶζεται. Μὴ τοίνυν βασκαινέτωσαν ἡμῖν
 τῆς παντελοῦς σωτηρίας, μηδὲ ὅστ᾽ ἄ μόνον καὶ νεῦρα καὶ
 ζωγραφίαν ἀνθρώπου τῷ Σωτῆρι περιτιθέτωσαν. **34.** Εἰ
 μὲν γὰρ ἄψυχος ὁ ἄνθρωπος, τοῦτο καὶ Ἀρειανοὶ λέγουσιν,
 ἔν' ἐπὶ τὴν θεότητα τὸ πάθος ἐνέγκωσιν, ὡς τοῦ κινουῦντος
 τὸ σῶμα, τούτου καὶ πάσχοντος. Εἰ δὲ ἔμψυχος, εἰ μὲν
 οὐ νοερός, πῶς καὶ ἄνθρωπος; οὐ γὰρ ἄνουν ζῶον ὁ
 ἄνθρωπος. **35.** Καὶ ἀνάγκη τὸ σχῆμα μὲν ἀνθρώπειον εἶναι
 καὶ τὴν σκηνήν^x, τὴν δὲ ψυχὴν ἵππου τινὸς ἢ βοῦς ἢ ἄλλου
 τῶν ἀνοήτων. Τοῦτο γοῦν ἔσται καὶ τὸ σωζόμενον · καὶ
 διεψεύσθη ἐγὼ παρὰ τῆς ἀληθείας, ἄλλου τιμηθέντος,
 B ἄλλος μεγαλαυχούμενος. Εἰ δὲ νοερός ἄλλ' οὐκ ἄνους ὁ
 ἄνθρωπος, παυσάσθωσαν ὄντως ἀνοηταίνοντες.

36. Ἄλλ' ἤρκει, φησίν, ἡ θεότης ἀντὶ τοῦ νοῦ. Τί οὖν πρὸς ἐμὲ τοῦτο ; Θεότης γὰρ μετὰ σαρκὸς μόνης οὐκ ἄνθρωπος, ἀλλ' οὐδὲ ψυχῆς μόνης, οὐδὲ ἀμφοτέρων χωρὶς τοῦ νοῦ, ὃ καὶ μᾶλλον ἄνθρωπος. Τήρει οὖν τὸν ἄνθρωπον ὅλον καὶ μῖξον τὴν θεότητα, ἵνα με τελέως εὐεργετῆς.

37. Ἄλλ' οὐκ ἐχώρει, φησί, δύο τέλεια. Οὐδὲ γάρ, εἴπερ σωματικῶς σκοπεῖς. Ἄγγειον γὰρ μεδιμναῖον οὐ χωρήσει διμέδιμνον, οὐδὲ σώματος ἑνὸς τόπος δύο ἢ πλείω σώματα .

C 38. εἰ δὲ ὡς νοητὰ καὶ ἀσώματα, σκόπει ὅτι καὶ ψυχὴν καὶ λόγον καὶ νοῦν καὶ Πνεῦμα ἅγιον ὃ αὐτὸς ἐχώρησα καὶ πρὸ ἐμοῦ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα ὃ κόσμος οὗτος, τὸ ἐξ ὄρατῶν λέγω καὶ ἀοράτων σύστημα^v.

39. Τοιαύτη γὰρ ἡ τῶν νοητῶν φύσις, ἀσωμάτως καὶ ἀμερίστως καὶ ἀλλήλοις καὶ σώμασι μίγνυσθαι. Ἐπεὶ καὶ φωναὶ πλείους ἀκοῇ μιᾷ χωρηταί, καὶ ὄψεις πλειόνων τοῖς αὐτοῖς ὄρατοῖς, καὶ ὄσφραντοῖς ὄσφρησις, οὔτε τῶν αἰσθήσεων στενοχωρουμένων ὑπ' ἀλλήλων ἢ ἐκθλιβομένων, οὔτε τῶν αἰσθητῶν ἐλαττουμένων τῷ πλήθει τῆς ἀντιλήψεως.

185 A 40. Ποῦ δὲ καὶ τέλειον νοῦς ἀνθρώπου ἢ καὶ ἀγγέλου συγκρίσει θεότητος, ἵνα τὸ ἕτερον ἐκθλιθῆ παρούσῃ τοῦ μείζονος ; Οὐδὲ γὰρ αὐγὴ τις πρὸς ἥλιον, οὐδὲ νοτὶς ὀλίγη

- πρὸς ποταμόν, ἵνα τὰ μικρὰ προανέλωμεν, οἴκου μὲν αὐγὴν, γῆς δὲ νοτίδα, καὶ οὕτω χωρηθῆ τὰ μείζω καὶ τελεώτερα.
- 41.** Πῶς γὰρ χωρήσει δύο τέλεια, οἶκος μὲν αὐγὴν καὶ ἥλιον, γῆ δὲ νοτίδα καὶ ποταμόν, τοῦτο διασκεψόμεθα· καὶ γὰρ πολλῆς ὄντως τὸ πρᾶγμα φροντίδος ἄξιον. **42.** Ἡ ἀγνοοῦσιν ὅτι τὸ πρὸς τι τέλειον πρὸς ἕτερον ἀτελές, ὡς βουνὸς πρὸς ὄρος καὶ κόκκος νάπυος πρὸς κύαμον, ἢ τι ἄλλο τῶν μειζόνων σπερμάτων, κἂν τῶν ὁμογενῶν μεῖζον λέγηται· εἰ δὲ βούλει, ἄγγελος πρὸς Θεόν, καὶ πρὸς ἄγγελον ἄνθρωπος; **43.** Τέλειον οὖν ὁ ἡμέτερος νοῦς καὶ ἡγεμονικόν, ἀλλὰ ψυχῆς καὶ σώματος, οὐχ ἀπλῶς τέλειον, Θεοῦ δὲ δοῦλον καὶ ὑποχείριον, ἀλλ' οὐ συνηγεμονικόν οὐδὲ ὁμότιμον.
- 44.** Ἐπεὶ καὶ Μωϋσῆς Φαραὼ μὲν θεός^z, Θεοῦ δὲ θεράπων^a, ὡς ἀναγέγραπται· καὶ ἀστέρες νύκτα μὲν περιλάμπουσιν, ἡλίῳ δὲ κρύπτονται, ὡς μηδ' ὅτι εἰσὶν ἡμέρα γνωρίζεσθαι· **45.** καὶ λαμπὰς ὀλίγη μεγάλη πυρκαϊᾶ^α προσχωρήσασα οὔτε ἀπόλλυται οὔτε φαίνεται οὔτε χωρίζεται, ἀλλ' ὅλον ἐστὶ πυρκαϊά, τοῦ ὑπερέχοντος ἐκνικήσαντος.
- 46.** Ἀλλὰ κατάκριτος, φησὶν, ὁ ἡμέτερος νοῦς. Τί δὲ ἡ σὰρξ; Οὐ κατάκριτος^b; Ἡ καὶ ταύτην ἀποσκεύασαι διὰ

B

C

τὴν ἁμαρτίαν, ἢ κάκεϊνον πρόσαγε διὰ τὴν σωτηρίαν. Εἰ τὸ χειρὸν προσείληπται, ἴν' ἁγιασθῆ διὰ τῆς σαρκώσεως, τὸ κρεῖττον οὐ προσληφθήσεται, ἴν' ἁγιασθῆ διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως ; Εἰ ὁ πηλὸς^ο ἐζυμώθη καὶ « νέον φύραμα^α » γέγονεν, ὧ σοφοί, ἢ εἰκὼν^ο οὐ ζυμωθήσεται καὶ πρὸς Θεὸν ἀνακραθήσεται, θεωθεῖσα διὰ τῆς θεότητος ; **47.** Κάκεϊνο προσθήσομεν · εἰ διέπτυσται πάντως ὁ νοῦς ὡς ἁμαρτητικὸς καὶ κατάκριτος, καὶ διὰ τοῦτο σῶμα μὲν προσείληπται, νοῦς δὲ παραλέλειπται, συγγνώμη τοῖς πταίοισι περὶ νοῦν. Μαρτυρία γὰρ Θεοῦ σαφῶς ἔδειξε τὸ τῆς θεραπείας ἀδύνατον. **48.** Εἶπω τὸ μεῖζον ; Σὺ μὲν διὰ τοῦτο ἀτιμάζεις, ὧ βέλτιστε, τὸν ἐμὸν νοῦν, ὡς σαρκολάτρης, **188A** εἶπερ ἀνθρωπολάτρης ἐγώ, ἵνα συνδήσης Θεὸν πρὸς σάρκα, ὡς οὐκ ἄλλως δεθῆναι δυνάμενον, καὶ διὰ τοῦτο ἐξαιρεῖς τὸ μεσότοιχον^ι. **49.** Ὁ δὲ ἐμὸς λόγος τίς, τοῦ ἀφιλοσόφου καὶ ἀπαιδευτοῦ ; Ὁ νοῦς τῷ νοῖ μίγνυται, ὡς ἐγγυτέρῳ καὶ οἰκειοτέρῳ καὶ διὰ τούτου σαρκὶ μεσιτεύοντος θεότητι καὶ παχύτητι.

50. Τίς δὲ καὶ ὁ λόγος αὐτοῖς τῆς ἐνανθρωπήσεως ἴδωμεν, εἴτ' οὖν σαρκώσεως, ὡς αὐτοὶ λέγουσιν. Εἰ μὲν ἵνα χωρηθῆ Θεός, ἄλλως ἀχώρητος ὢν, καὶ ὡς ὑπὸ παραπέ-
 τάσματι τῇ σαρκὶ τοῖς ἀνθρώποις προσομιλήσῃ⁸, κομψὸν
 τὸ προσωπεῖον αὐτοῖς καὶ τὸ δράμα τῆς ὑποκρίσεως · ἵνα
 μὴ λέγω ὅτι καὶ ἄλλως ὁμιλῆσαι ἡμῖν οἶόν τε ἦν, ὥσπερ
 B ἐν βάτῳ πυρὸς^h καὶ ἀνθρωπίνῳ εἶδειⁱ τὸ πρότερον. 51. Εἰ
 δὲ ἵνα λύσῃ τὸ κατάκριμα τῆς ἀμαρτίας τῷ ὁμοίῳ τὸ ὅμοιον
 ἀγιάσας ὥσπερ σαρκὸς ἐδέησε διὰ τὴν σάρκα κατακριθεῖσαν
 καὶ ψυχῆς διὰ τὴν ψυχὴν, οὕτω καὶ νοῦ διὰ τὸν νοῦν οὐ πταί-
 σαντα μόνον ἐν τῷ Ἀδάμ, ἀλλὰ καὶ πρωτοπαθήσαντα, ὅπερ οἱ
 ἰατροὶ λέγουσιν ἐπὶ τῶν ἀρρωστημάτων. 52. Ὁ γὰρ τὴν
 ἐντολὴν ἐδέξατο, τοῦτο καὶ τὴν ἐντολὴν οὐκ ἐφύλαξεν ·
 ὁ δὲ οὐκ ἐφύλαξε, τοῦτο καὶ τὴν παράβασιν ἐτόλμησεν ·
 ὁ δὲ παρέβη, τοῦτο καὶ τῆς σωτηρίας ἐδεῖτο μάλιστα · ὁ δὲ
 τῆς σωτηρίας ἐδεῖτο, τοῦτο καὶ προσελήφθη · ὁ νοῦς ἄρα
 προσείληπται.
- C 53. Τοῦτο νῦν ἀποδέδεικται, κἂν μὴ βούλωνται, γεωμε-
 τρικαῖς, ὡς φασιν αὐτοί, ἀνάγκαις καὶ ἀποδείξεσι. Σὺ δὲ
 ποιεῖς παραπλήσιον ὥσπερ ἂν εἶ, ὀφθαλμοῦ ἀνθρώπου
 πταίσαντος καὶ ποδὸς προσπταίσαντος, τὸν πόδα μὲν
 ἐθεράπευες, τὸν δὲ ὀφθαλμὸν ἀθεράπευτον εἶας · ἢ ζωγράφου

τι μὴ καλῶς γράψαντος, τὸ μὲν γραφὲν μετεποίεις, τὸν δὲ ζωγράφον ὡς κατορθοῦντα παρέτρεχες. **54.** Εἰ δὲ ὑπὸ τούτων ἐξειργόμενοι τῶν λογισμῶν καταφεύγουσιν ἐπὶ τὸ δυνατὸν εἶναι Θεῶ καὶ χωρὶς νοῦ σῶσαι τὸν ἄνθρωπον, δυνατὸν δὴ που καὶ χωρὶς σαρκὸς μόνῳ τῷ βούλεσθαι, ὥσπερ καὶ τὰ ἄλλα πάντα ἐνεργεῖ καὶ ἐνήργηκεν ἄσωμάτως. "Ανελε οὖν μετὰ τοῦ νοῦ καὶ τὴν σάρκα, ἵν' ᾗ σοι τέλειον τὸ τῆς ἀπονοίας. **55.** Ἄλλ' ἀπατῶνται ὑπὸ τοῦ γράμματος¹

D καὶ διὰ τοῦτο τῇ σαρκὶ προστρέχουσι, τὴν συνήθειαν τῆς
189A Γραφῆς ἀγνοοῦντες. Ἡμεῖς αὐτούς καὶ τοῦτο διδάξομεν.

56. "Οτι μὲν γὰρ πανταχοῦ τῆς Γραφῆς ἄνθρωπος καὶ Υἱὸς ἀνθρώπου προσαγορεύεται, τί δεῖ πρὸς εἰδότης καὶ λέγειν ; Εἰ δὲ δισχυρίζονται τῷ « Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν^k », καὶ διὰ τοῦτο περιζέουσι τοῦ ἀνθρώπου τὸ κάλλιστον, ὥσπερ οἱ σκυτεῖς τὰ παχύτερα τῶν δερμάτων, ἵνα Θεὸν σαρκὶ συγκολλήσωσιν, **57.** ὥρα λέγειν αὐτοῖς καὶ σαρκῶν μόνων τὸν Θεὸν εἶναι Θεόν, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ψυχῶν, διὰ τὸ γεγράφθαι · « Καθὼς ἔδωκας αὐτῷ ἐξουσίαν πάσης σαρκός¹ », καὶ « Πρὸς σὲ πᾶσα σὰρξ ἤξει^m », καὶ « Εὐλογεῖτω πᾶσα σὰρξ τὸ ὄνομα τὸ ἅγιον αὐτοῦⁿ », τοῦτ' ἔστι πᾶς ἄνθρωπος · **58.** ἢ πάλιν ἄσωμάτους

B

καὶ ἀοράτους καταβεβηκέναι τοὺς πατέρας ἡμῶν εἰς Αἴγυπτον καὶ τὴν ψυχὴν τοῦ Ἰωσήφ δεδέσθαι μόνην ὑπὸ τοῦ Φαραώ^ο, διὰ τὸ γεγράφθαι · « Ἐν ἑβδομήκοντα πέντε ψυχαῖς κατέβησαν εἰς Αἴγυπτον^ρ », καὶ « Σίδηρον διήλθεν ἡ ψυχὴ αὐτοῦ^α », πρᾶγμα δεθῆναι μὴ δυνάμενον. **59.** Ἀγνοοῦσι γὰρ οἱ ταῦτα λέγοντες ὅτι συνεκδοχικῶς τὰ τοιαῦτα ὀνομάζεται, ἀπὸ μέρους τοῦ παντός δηλουμένου, ὡσπερ καὶ · « Νεοσσοὶ τῶν κοράκων ἐπικαλοῦνται τὸν Θεόν^ρ », ἔν^η πτηνῇ δηλωθῆ φύσις, καὶ Πλειᾶς καὶ Ἑσπερος καὶ Ἀρκτοῦρος^σ μνημονεύονται ἀντὶ πάντων ἀστέρων καὶ τῆς περὶ τούτους οἰκονομίας.

60. Καὶ ἅμα οὐκ ἄλλως οἶόν τε ἦν τὴν τοῦ Θεοῦ δηλωθῆναι C περὶ ἡμᾶς ἀγάπην ἢ ἐκ τοῦ μνημονευθῆναι τὴν σάρκα καὶ ὅτι δι' ἡμᾶς κατέβη καὶ μέχρι τοῦ χείρονος. Σάρκα γὰρ εἶναι ψυχῆς εὐτελέστερον, πᾶς ἂν τῶν εὖ φρονούντων ὁμολογήσειεν. **61.** Τὸ οὖν · « Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο^ι » ἴσον δοκεῖ μοι δύνασθαι τῷ καὶ ἁμαρτίαν αὐτὸν γεγονέναι λέγεσθαι καὶ κατάραν^υ · οὐκ εἰς ταῦτα τοῦ Κυρίου μεταποιηθέντος, πῶς γάρ; ἀλλ' ὡς διὰ τοῦ ταῦτα δέξασθαι τὰς ἀνομίας ἡμῶν ἀναλαβόντος καὶ τὰς νόσους βαστάσαντος^ν. **62.** Ταῦτα μὲν οὖν ἱκανῶς ἐν τῷ παρόντι διὰ τὸ σαφές καὶ

τοῖς πολλοῖς εὐληπτον. Οὐ γὰρ λογογραφεῖν ἀλλ' ἐπισχεῖν τὴν ἀπάτην βουλόμενοι ταῦτα γράφομεν, τὸν δὲ τελεώτερον περὶ τούτων λόγον, εἰ δοκεῖ, καὶ διὰ μακροτέρων ἀποδώσομεν.

192A **63.** Ὁ δὲ τούτων ἐστὶ βαρύτερον, οὐδ' αὐτὸ τοῦτο παραλιπεῖν ἀναγκαῖον. « Ὡφελον καὶ ἀποκόψονται οἱ ἀναστατοῦντες ὑμᾶς » καὶ δεύτερον Ἰουδαϊσμὸν καὶ δευτέραν περιτομὴν καὶ θυσίας δευτέρας εἰσάγοντες · **64.** εἰ γὰρ τοῦτο, τί κωλύει καὶ πάλιν γεννηθῆναι Χριστὸν εἰς ἀθέτησιν τῶν αὐτῶν, καὶ προδοθῆναι πάλιν ὑπὸ Ἰούδα καὶ σταυρωθῆναι καὶ ταφῆναι καὶ ἀναστῆναι, ἵνα πληρωθῇ τὰ πάντα τὰ τῆς αὐτῆς ἀκολουθίας, κατὰ τὴν ἐλληνικὴν ἀνακύκλησιν, τὰ αὐτὰ περιφερούσης τῆς αὐτῆς τῶν ἄστρον κινήσεως ; **65.** Τίς γὰρ ἢ ἀποκλήρωσις, τὸ μὲν τι γενέσθαι τῶν τότε συμβάντων, τὸ δὲ παρεθῆναι ; Τοῦτο δεῖξάτωσαν οἱ σοφοὶ καὶ τῷ πλήθει τῶν βιβλίων φιλοτιμούμενοι.

B **66.** Ἐπειδὴ δὲ τῷ περὶ Τριάδος φυσιοῦμενοι^x λόγῳ καταψεύδονται μὲν ἡμῶν, ὡς οὐχ ὑγιῶς ἐχόντων περὶ τὴν πίστιν^y, δελεάζουσι δὲ τοὺς πολλοὺς, ἐκεῖνο γινώσκειν ἀναγκαῖον ὅτι Ἀπολλινάριος μὲν τὸ τῆς θεότητος ὄνομα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δούς, τὴν δύναμιν τῆς θεότητος οὐκ ἐφύλαξε. **67.** Τὸ γὰρ ἐκ μεγάλου καὶ μείζονος καὶ μεγίστου

συνιστᾶν τὴν Τριάδα, ὡσπερ ἐξ αὐγῆς καὶ ἀκτῖνος καὶ ἡλίου, τοῦ Πνεύματος καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς (ὅπερ σαφῶς ἐν ἐκείνου γέγραπται λόγοις), κλιμαξ ἐστὶ θεότητος, οὐκ εἰς οὐρανὸν ἀνάγουσα^z, ἀλλ' ἐξ οὐρανοῦ κατάγουσα. **68.** Ἡμεῖς δὲ Θεὸν γινώσκομεν τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ταῦτα δὲ οὐ κλήσεις φιλάς τεμνούσας ἀξιωματῶν ἢ δυνάμεων ἀνισότητος, ἀλλὰ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ὡσπερ προσηγορίαν, οὕτω καὶ θεότητος φύσιν καὶ οὐσίαν καὶ δύναμιν.

69. Εἰ δὲ τις ταῦτα μὲν ὀρθῶς οἶεται λέγεσθαι, ἐγκαλεῖ δὲ τὴν τῶν αἰρετικῶν κοινωνίαν, δειξάτω τις τοῦτο τῶν ἡμετέρων, καὶ ἢ πείσομεν, ἢ ἀναχωρήσομεν. Πρὸ κρίσεως δὲ οὐδὲ ἄλλο τι καινοτομεῖν ἀσφαλές, μὴ ὅτι πρᾶγμα τοσοῦτον καὶ περὶ τηλικούτων. **70.** Ἡμεῖς μὲν οὖν ταῦτα καὶ διεμαρτυράμεθα Θεὸν καὶ ἀνθρώπους καὶ διαμαρτυρόμεθα. Καὶ οὐδὲ νῦν, εὖ ἴσθι, ταῦτ' ἂν ἐγράψαμεν, εἰ μὴ τὴν Ἐκκλησίαν ἐωρῶμεν διασπωμένην καὶ τεμνομένην καὶ ταῖς ἄλλαις τερατείαις καὶ τῷ νῦν «συνεδρίῳ τῆς ματαιότητος^a».

71. Εἰ δέ τις, ταῦτα λεγόντων ἡμῶν καὶ διαμαρτυρομένων,
 193A ἢ διὰ χρείας τινὰς ἢ διὰ φόβον ἀνθρώπινον ἢ διὰ μικροψυχίας
 ἀτόπους ἢ διὰ τὸ ἀποίμαντον τέως καὶ ἀκυβέρνητον ἢ διὰ
 τὸ ξενοχαρὲς καὶ πρὸς τὰς καινοτομίας ἔτοιμον, **72.** διαπτύει
 μὲν ἡμᾶς ὡς οὐδενὸς λόγου ἀξίους, προστρέχει δὲ τοῖς
 τοιούτοις καὶ διαιρεῖ τὸ καλὸν σῶμα τῆς Ἐκκλησίας^β,
 αὐτὸς βαστάσει τὸ κρῖμα, ὅστις ἐὰν ᾖ^ε, καὶ ὑφέξει τῷ
 Θεῷ λόγον ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως^α. **73.** Εἰ δὲ οἱ μακροὶ λόγοι
 καὶ τὰ νέα ψαλτήρια καὶ ἀντίφθογγα τῷ Δαυΐδ καὶ ἡ τῶν
 μέτρων χάρις ἢ τρίτη Διαθήκη νομίζεται, καὶ ἡμεῖς ψαλμολο-
 γήσομεν καὶ πολλὰ γράψομεν καὶ μετρήσομεν. Ἐπειδὴ δοκοῦ-
 μεν καὶ ἡμεῖς Πνεῦμα Θεοῦ ἔχειν^ε· εἶπερ Πνεύματος χάρις
 τοῦτό ἐστιν, ἀλλὰ μὴ ἀνθρωπίνη καινοτομία. **74.** Ταῦτά σε
 βούλομαι διαμαρτύρασθαι τοὺς πολλούς, ἵνα μὴ βάρος ἔχωμεν
 Β ὡς τοιοῦτο κακὸν παρορῶντες καὶ παρὰ τὴν ἡμετέραν
 ῥαθυμίαν πονηροῦ δόγματος νομὴν καὶ ἰσχὺν λαμβάνοντος.

CII

193B

Πρὸς Κληδόνιον πρεσβύτερον ἐπιστολή δευτέρα

1. Ἐπειδὴ πολλοὶ προσιόντες τῇ σῆ εὐλαβείᾳ πληροφορίαν ζητοῦσι περὶ πίστεως, καὶ διὰ τοῦτο ἀπήτησας ἡμᾶς ἀγαπητικῶς σύντομον ὄρον τινὰ καὶ κανόνα τοῦ ἡμετέρου φρονήματος, διὰ τοῦτο ἐγράψαμεν τῇ σῆ εὐλαβείᾳ (ὃ καὶ πρὸ τῶν γραμμάτων ἐγνώριζες) ὅτι ἡμεῖς τῆς κατὰ Νικαίαν πίστεως, τῆς τῶν ἁγίων Πατέρων τῶν ἐκεῖ συνελθόντων ἐπὶ καθαιρέσει τῆς Ἀρειανῆς αἰρέσεως, οὐδὲν οὔτε προετιμήσαμεν πώποτε οὔτε προτιμᾶν δυνάμεθα, 2. ἀλλ' ἐκείνης ἐσμὲν τῆς πίστεως σὺν Θεῷ καὶ ἐσόμεθα, προσδιαρθροῦντες τὸ ἐλλειπῶς εἰρημένον ἐκείνοις περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος (διὰ τὸ μηδὲ κεκινῆσθαι τηνικαῦτα τοῦτο τὸ ζήτημα), ὅτι μιᾶς θεότητος εἰδένκι χρὴ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, Θεὸν καὶ τὸ Πνεῦμα γινώσκοντας. 3. Τοὺς

196A οὖν οὕτω φρονοῦντας καὶ διδάσκοντας ἔχε κοινωνικούς, ἐπεὶ καὶ ἡμεῖς · τοὺς δὲ ἑτέρως ἔχοντας ἀποστρέφου καὶ ἄλλοτρίους ἡγοῦ καὶ τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας. 4. Ἐπειδὴ δὲ καὶ περὶ τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως εἶτ' οὖν σαρκώσεως κινεῖται τι ζήτημα, καὶ τοῦτο διορίζου πᾶσι περὶ ἡμῶν ὅτι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν γεννηθέντα ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ μετὰ τοῦτο ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου Μαρίας, εἰς ἓν ἄγομεν, καὶ οὐ δύο υἱοὺς ὀνομάζομεν, ἀλλ' ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν ἐν ἀδιαιρέτῳ θεότητι καὶ τιμῇ προσκυνοῦμεν. Εἰ δέ τις οὐ συντίθεται τούτοις ἢ νῦν ἢ ὕστερον, αὐτὸς ὑφέξει τῷ Θεῷ λόγον ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως^a.

B 5. Ἡ μὲν οὖν πρὸς τὴν ἀνόητον αὐτῶν περὶ τοῦ νοῦ δόξαν ἐνστασις ἡμῶν καὶ ἀντίθεσις, ὡς ἐν βραχεῖ, τοιαύτη καὶ οὕτως ἔχουσα · μονοὶ γὰρ σχεδὸν ὁ δογματίζουσιν ὄντως καὶ πάσχουσιν, ἀνοίᾳ τὸν νοῦν περικόπτοντες. 6. Ἴνα δὲ μὴ κατηγορῶσιν ἡμῶν ὡς τὴν τοῦ ἀγαπητοῦ Οὐῖταλίου πίστιν, ἣν ἀπαιτηθεὶς ὑπὸ τοῦ μακαρίου Δαμάσου τοῦ τῆς Ῥώμης ἐπισκόπου ἔγγραφον ἐπιδέδωκε, πρότερον μὲν ἀποδεχομένων, νῦν δὲ ἀναινομένων, καὶ περὶ τούτου βραχέα δηλώσομεν. 7. Οὗτοι γὰρ ἡνίκα μὲν ἂν τοῖς γνησίοις αὐτῶν

μαθηταῖς καὶ μύσταις τῶν ἀπορρήτων θεολογῶσιν, ὡσπερ οἱ Μανιχαῖοι τοῖς ἐκλεκτοῖς λεγομένοις, ὅλην τὴν νόσον αὐτῶν ἐκκαλύπτοντες, μόλις καὶ τὴν σάρκα τῷ Σωτῆρι διδόασιν. **8.** Ὅταν δὲ ταῖς κοιναῖς ὑπολήψεσι περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως ἃς ἡ Γραφή παρίστησιν ἐλέγχωνται καὶ πιέζωνται, τὰς μὲν εὐσεβεῖς λέξεις ὁμολογοῦσι, περὶ δὲ τὸν νοῦν κακουργοῦσιν, **9.** οὐκ ἄψυχον μὲν οὐδὲ ἄλογον οὐδὲ ἀνοῦν οὐδὲ ἀτελῆ ὁμολογοῦντες τὸν ἄνθρωπον, ψυχὴν δὲ καὶ λόγον καὶ νοῦν αὐτὴν εἰσάγοντες τὴν θεότητα, ὡς αὐτῆς τῇ σαρκὶ συγκραθείσης μόνης, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τῶν ἡμετέρων καὶ ἀνθρωπίνων, εἰ καὶ τὸ ἀναμάρτητον κρεῖττον ἢ καθ' ἡμᾶς ἦν καὶ τῶν ἡμετέρων παθῶν καθάρσιον.

197 A **10.** Οὕτω γοῦν καὶ τὸ « Ἡμεῖς δὲ νοῦν Χριστοῦ ἔχομεν^b » παρεξηγοῦνται κακῶς καὶ λίαν εὐήθως, νοῦν Χριστοῦ τὴν θεότητα λέγοντες, οὐχ, ὅπερ ἡμεῖς, ὑπολαμβάνοντες ὅτι οἱ τὸν ἑαυτῶν νοῦν καθήραντες μιμήσει τοῦ νοῦς ἐκείνου, ὃν ὑπὲρ ἡμῶν ὁ Σωτὴρ ἀνεδέξατο, καὶ πρὸς αὐτὸν ῥυθμίζοντες, ὡς ἐφικτόν, οὗτοι νοῦν Χριστοῦ ἔχειν λέγονται · **11.** ὡς καὶ σάρκα Χριστοῦ μαρτυρηθεῖεν ἂν ἔχειν ἐκεῖνοι οἱ τὴν σάρκα παιδαγωγήσαντες^c καὶ σύσσωμοι καὶ συμμετοχοὶ^d Χριστοῦ κατὰ τοῦτο γενόμενοι, καὶ « Ὡς ἐφορέσαμεν τὴν

εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ, οὕτω, φησί, φορέσομεν τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου^ε ». Οὕτω δὲ καὶ τέλειος αὐτοῖς ἄνθρωπος οὐχ ὁ πεπειραμένος κατὰ πάντα τὰ ἡμέτερα χωρὶς ἁμαρτίας^ι, ἀλλὰ τὸ ἐκ Θεοῦ καὶ σαρκὸς σύγκραμα δογματίζεται. Τούτου γάρ, φασί, τί τελειότερον ;

12. Τὸ δ' αὐτὸ καὶ περὶ τὴν τῆς ἐνανθρωπήσεως κακουροῦσι φωνήν, τὸ ἐνηνθρώπησεν οὐκ ἐν ἀνθρώπῳ γέγονεν, ὃν ἑαυτῷ περιέπηξεν, ἐξηγούμενοι, κατὰ τὸ εἰρημένον· « Αὐτὸς γὰρ ἐγίνωσκε τί ἦν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ^ε », ἀλλ' ἀνθρώποις ὠμίλησε καὶ συνεπολιτεύσατο λέγοντες καὶ διδάσκοντες, καὶ πρὸς ἐκείνην καταφεύγοντες τὴν φωνὴν τὴν « Μετὰ τοῦτο ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφη^η » λέγουσαν. **13.** Καὶ τί ἂν τις ἀγωνίζοιτο ἐπὶ πλεῖον ; Οἱ τὸν ἄνθρωπον ἀποσκευαζόμενοι καὶ τὴν ἐντὸς εἰκόνα τὸ ἐκτὸς ἡμῶν καθαρίζουσι μόνον διὰ τοῦ καινοῦ προσωπίου καὶ τοῦ ὀρωμένου, **14.** τοσοῦτον ἑαυτοῖς μαχόμενοι ὡς ποτὲ μὲν διὰ τὴν σάρκα καὶ τὰ ἄλλα παχέως καὶ σαρκικῶς ἐξηγεῖσθαι (ἐντεῦθεν γὰρ αὐτοῖς ὁ δεύτερος Ἰουδαϊσμός ὥρμηται καὶ ἡ χιλιοέτης καὶ ληρώδης ἐν τῷ παραδείσῳ τρυφή καὶ σχεδὸν τὸ τὰ αὐτὰ πάλιν ἐπὶ τοῖς

αὐτοῖς ἀναλαμβάνειν ἡμᾶς), ποτὲ δὲ δόκησιν μᾶλλον ἢ ἀλήθειαν τῆς σαρκὸς εἰσάγειν ὡς οὐδὲν τῶν ἡμετέρων παθούσης, οὐδὲ ὅσα τῆς ἀμαρτίας ἐστὶν ἐλεύθερα, **15.** καὶ κεχρῆσθαι πρὸς τοῦτο τῇ ἀποστολικῇ φωνῇ, οὐκ ἀποστολικῶς νοουμένη ἢ λεγομένη, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων τὸν Σωτῆρα ἡμῶν γεγενῆσθαι καὶ σχήματι εὐρῆσθαι ὡς ἄνθρωπον¹, ὡς
 200A οὐχὶ τοῦ ἀνθρωπίνου εἴδους ἐν τούτοις δηλουμένου, φαντασίας δέ τινος ἀπατηλῆς καὶ δοκῆσεως.

16. Ἐπειδὴ τοίνυν αἱ φωναὶ αὗται καλῶς μὲν νοούμεναι μετὰ τῆς εὐσεβείας εἰσὶ, κακῶς δὲ ἐξηγούμεναι τὸ δυσσεβὲς ἔχουσι, τί θαυμαστὸν εἰ καὶ τοὺς Οὐῖταλίου λόγους ἡμεῖς μὲν ἐπὶ τὸ εὐσεδέστερον ἐδεξάμεθα, οὕτω τοῦ θέλειν πείθοντος, ἄλλοι δὲ πρὸς τὸν τῶν γεγραμμένων νοῦν ἀγριαίνουσιν ;
17. ὁ μοι δοκεῖ καὶ Δάμασος αὐτὸς μεταδιδασκῆσαι καὶ ἅμα πυθόμενος ἐπὶ τῶν προτέρων μένειν αὐτοὺς ἐξηγήσεων, ἀποκηρύκτους αὐτοὺς πεποιῆσθαι καὶ τὸ γραμματεῖον ἀνατετραφέναι τῆς πίστεως σὺν ἀναθεματισμῶ καὶ πρὸς
 B αὐτὴν τὴν ἀπάτην αὐτῶν δυσχεράνας, ἣν ἔπαθεν ἐξ ἀπλότητος.

18. Ταῦτ' οὖν ἐληλεγμένοι σαφῶς, μὴ χαλεπαινέτωσαν ἡμῖν, ἀλλ' ἐντρεπέσθωσαν¹, μηδὲ καταψευδέσθωσαν, ἀλλὰ συστελλέσθωσαν, καὶ τῶν πυλώνων ἐξαλειφέτωσαν τὸ

μέγα καὶ θαυμαστὸν αὐτῶν ἐκεῖνο πρόγραμμά τε καὶ κήρυγμα τῆς ὀρθοδοξίας, μετὰ ζητήματος εὐθὺς ἀπαντῶντες τοῖς εἰσιοῦσι καὶ διακρίσεως, τὸ δεῖν προσκυνεῖν μὴ ἄνθρωπον θεοφόρον, ἀλλὰ Θεὸν σαρκοφόρον. **19.** Οὐ τί γένοιτ' ἂν ἀλογώτερον, κἂν τῷ ῥήματι μέγα τούτῳ φρονῶσιν οἱ νέοι τῆς ἀληθείας κήρυκες; Χάριν μὲν γὰρ ἔχει τινὰ σοφιστικὴν τῷ τάχει τῆς ἀντιστροφῆς καὶ ψηφολογικὴν τερατείαν τοὺς ἀπαιδεύτους τέρπουσαν· ἔστι δὲ τῶν γελοίων γελοιότερον καὶ τῶν ἀσυνέτων ἀσυνετώτερον. **20.** Εἰ γὰρ τις μεταβαλὼν τὴν « ἄνθρωπος » φωνὴν καὶ τὴν « σὰρξ » εἰς Θεὸν (ὣν τὸ μὲν ἡμῖν ἀρέσκει, τὸ δὲ αὐτοῖς), ἔπειτα τῇ ἀντιστροφῇ χρήσαιτο τῇ θαυμασίᾳ ταύτῃ καὶ θεογνώστῳ, τί συναχθήσεται; τὸ δεῖν προσκυνεῖν μὴ σάρκα θεοφόρον, ἀλλὰ Θεὸν ἀνθρωποφόρον. **21.** Ὡ τῆς ἀτοπίας· τὴν ἀποκεκρυμμένην μετὰ Χριστὸν σοφίαν σήμερον ἡμῖν καταγγέλλουσιν, ἐφ' ᾧ καὶ δακρύειν ἄξιον. **22.** Εἰ γὰρ πρὸ τριάκοντα τούτων ἐτῶν ἡ πίστις ἤρξατο, τετρακοσίων σχεδὸν ἐτῶν γεγονότων ἀφ' οὗ Χριστὸς πεφανέρωται, κενὸν ἐν τοσοῦτῳ χρόνῳ τὸ Εὐαγγέλιον ἡμῶν, κενὴ δὲ καὶ ἡ πίστις ἡμῶν^κ, **23.** καὶ

μάτην μὲν οἱ μαρτυρήσαντες ἐμαρτύρησαν, μάτην δὲ καὶ τοῦ
 D λαοῦ προέστησαν οἱ τοιοῦτοι καὶ τηλικοῦτοι προστάται,
 καὶ τῶν μέτρων ἢ χάρις, ἀλλ' οὐ τῆς πίστεως.

201 A 24. Τίς δὲ οὐκ ἂν αὐτοὺς ἀγάσαιτο τῆς παιδείσεως, οἱ
 σαφῶς αὐτοὶ τὰ Χριστοῦ διαιροῦντες καὶ τὸ μὲν ἐγεννήθη¹
 καὶ ἐπειράσθη^m καὶ ἐπείνησεⁿ καὶ ἐδίψησεν^o, ἐκοπίασέ^p
 τε καὶ ὑπνωσε^a, τῷ ἀνθρωπίνῳ προσνέμοντες, 25. τὸ δὲ
 ὑπὸ ἀγγέλων ἐδοξάσθη^r, καὶ τὸν πειραστὴν ἐνίκησε^s καὶ
 ἔτρεψεν^t, οὕτω καὶ ὑπερθε θαλάσσης ἐπέζευσε^u, τῇ θεότητι
 λογιζόμενοι · 26. καὶ τὸ μὲν « Ποῦ τεθείκατε Λάζαρον^v »
 ἡμέτερον εἶναι λέγοντες, τὸ δὲ « Λάζαρε, δεῦρο ἕξω^w »
 βοᾶν καὶ τὸν τετραήμερον^x νεκρὸν ἐγείρειν, ὑπὲρ ἡμᾶς ·
 27. καὶ τὸ μὲν ἠγωνίασε^y καὶ ἐσταυρώθη^z καὶ ἐτάφη^a,
 τοῦ προκαλύμματος, τὸ δὲ ἐθάρσησε^b καὶ ἀνέστη^c καὶ
 ἀνέβη^d, τοῦ θησαυρίσματος ; 28. Ἐπειτα κατηγοροῦσιν
 ἡμῶν ὡς δύο φύσεις εἰσαγόντων ἀπηρτημένας ἢ μαχομένας
 B καὶ μεριζόντων τὴν ὑπερφυᾶ καὶ θαυμασίαν ἔνωσιν · 29.

δέον ἢ μὴ ποιεῖν ὁ κατηγοροῦσιν ἢ μὴ κατηγορεῖν ὁ πράττουσιν, εἴπερ ἑαυτοῖς γοῦν ἀκολουθεῖν ἐγνώκασιν, ἀλλὰ μὴ καὶ τὰ ἴδια λέγειν καὶ τὰ τῶν ἀντιπάλων. **30.** Τοιοῦτόν ἐστιν ἡ ἀλογία · καὶ πρὸς ἑαυτὴν καὶ πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἀπομάχεσθαι, ὡς μὴδὲ περιπίπτοντας αὐτοὺς ἑαυτοῖς ἢ νοεῖν ἢ αἰσχύνεσθαι.

31. Καὶ εἴ τις οἶεται ταῦτα γράφειν ἡμᾶς ἢ λέγειν ἐκόντας, ἀλλ' οὐ τυραννουμένους, καὶ τὴν ἔνωσιν ἀποσπεύδοντας, ἀλλ' οὐχὶ καὶ λίαν σπουδάζοντας, ἴστω κακῶς φρονῶν καὶ οὐκ ἐστοχασμένως τῆς ἡμετέρας ἐπιθυμίας, **32.** οἷς οὐδὲν εἰρήνης ἐστὶν ἢ γέγονε προτιμότερον, ὡς αὐτὰ πείθει τὰ πράγματα, κἂν ἂ ποιούσιν τε καὶ νεανιεύονται καθ' ἡμῶν ἀποκλείη παντάπασι τὴν ὁμόνοιαν.

CCII

329 A   Πρὸς Νεκτάριον ἐπίσκοπον Κωνσταντινουπόλεως

- B   1. Ἐοικε τὴν παροῦσαν ζωὴν ἐπιλελοιπέναι καθόλου ἢ τοῦ Θεοῦ κηδεμονία, ἢ ἐν τοῖς πρὸ ἡμῶν χρόνοις τὰς Ἐκκλησίας φυλάττουσα. 2. Καί μοι τοσοῦτον βεβάπτισται ὑπὸ συμφορῶν

ἡ ψυχὴ, ὥστε τὰ μὲν ἴδια τῆς ἐμῆς ζωῆς ἀλγεινὰ μηδὲ ἐν κακοῖς εἶναι λογίζεσθαι (τοσαῦτα καὶ τηλικαῦτα ὄντα, ὡς μὴ ἂν ἐτέρῳ τινὶ συμβάντα φορητὰ εἶναι νομισθῆναι), πρὸς μόνον δὲ βλέπειν τὰ κοινὰ τῶν Ἐκκλησιῶν πάθη, **3.** ὧν εἰ μὴ γένοιτό τις ἐν τῷ παρόντι καιρῷ σπουδὴ πρὸς διόρθωσιν, εἰς παντελεῖαν ἀνελπιστίαν κατὰ μικρὸν προελεύσεται.

4. Οἱ τῆς Ἀρείου ἤτοι Εὐδοξίου αἰρέσεως, οὐκ οἶδα τίνος αὐτοὺς παρακινήσαντος εἰς ἀπόνοιαν, ὥσπερ τινὸς παρρησίας ἐπειλημμένοι, τῇ νόσῳ ἑαυτῶν ἐκπομπεύουσιν, ἐκκλησίας συνάγοντες, ὡς ἐξ ἐπιτροπῆς τοῦτο ποιοῦντες. **5.** Οἱ δὲ κατὰ Μακεδόνιον ἐρίζοντες εἰς τοσοῦτον προεληλύθασιν ἀπονοίας, ὡς καὶ ὄνομα ἐπισκόπων ἑαυτοῖς ἐπιφημίζοντες τοῖς καθ' ἡμᾶς τόποις ἐπιπολάζειν, τὸν Ἐλεύσιον ταῖς χειροτονίαις αὐτῶν ἐπιθρυλοῦντες. **6.** Τὸ δὲ ἐγκόλπιον ἡμῶν κακόν, ὁ Εὐνόμιος, οὐκέτι ἀγαπᾷ τὸ ὅπως οὖν εἶναι ·

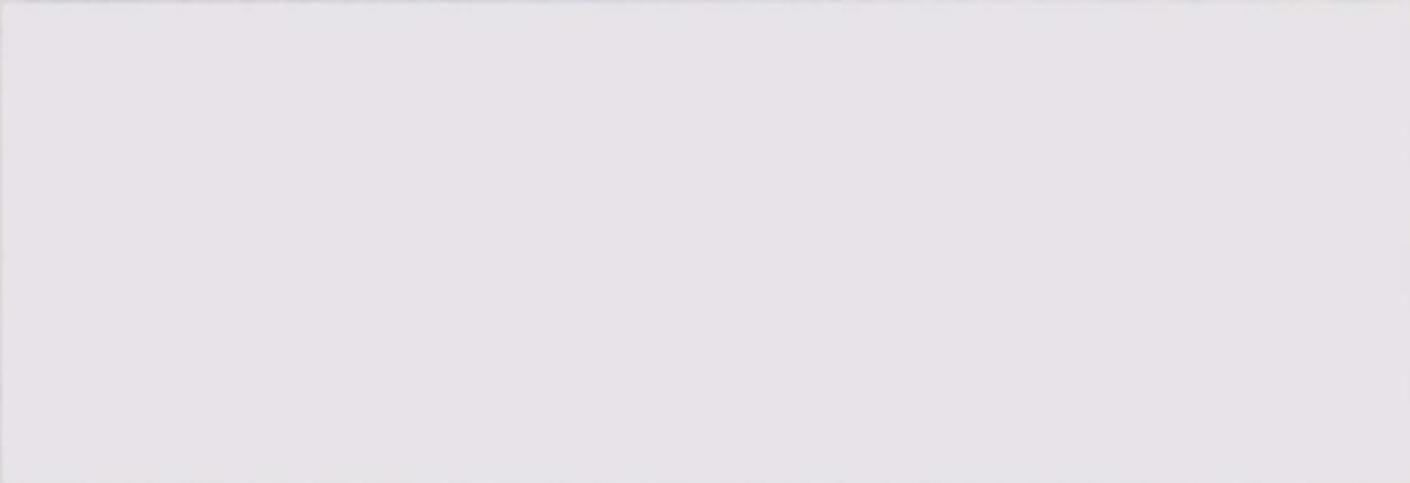
ἀλλ' εἰ μὴ πάντα τῇ ἑαυτοῦ ἀπωλείᾳ συνεφελκύσαιτο, ζημίαν κρίνει. **7.** Καὶ ταῦτα μὲν φορητά · τὸ δὲ πάντων χαλεπώτατον ἐν ταῖς ἐκκλησιαστικαῖς συμφοραῖς, ἢ τῶν Ἀπολλιναριστῶν ἐστὶ παρρησία, οὓς οὐκ οἶδα πῶς παρεῖδέ σου ἢ ὀσιότης πορισαμένους ἑαυτοῖς τοῦ συνάγειν ὁμοτίμως ἡμῖν ἐξουσίαν.

- B** **8.** Πάντως μὲν οὖν διὰ πάντων κατὰ Θεοῦ χάριν τὰ θεῖα πεπαιδευμένος μυστήρια, οὐ μόνον τὴν τοῦ ὀρθοῦ λόγου συνηγορίαν ἐπίστασαι, ἀλλὰ κάκεινα ὅσα παρὰ τῶν αἰρετικῶν κατὰ τῆς ὑγιαίνουσας ἐπινενόηται πίστεως · **9.** πλὴν καὶ παρὰ τῆς βραχύτητος ἡμῶν οὐκ ἄκαιρον ἴσως ἀκοῦσαί σου τὴν σεμνοπρέπειαν ὅτι μοι πτυκτίον γέγονεν ἐν χερσὶ τοῦ Ἀπολλιναρίου, ἐν ᾧ τὰ κατασκευαζόμενα πᾶσαν αἰρετικὴν κακίαν παρέρχεται. **10.** Διαβεβαιοῦται γὰρ μὴ ἐπίκτητον εἶναι τὴν σάρκα κατ' οἰκονομίαν^a ὑπὸ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ^b προσληφθεῖσαν ἐπὶ μεταστοιχειώσει τῆς φύσεως ἡμῶν, ἀλλ' ἐξ ἀρχῆς^c ἐν τῷ Υἱῷ τὴν σαρκώδη ἐκείνην φύσιν εἶναι.

- 11.** Καὶ κακῶς ἐκλαβὼν εὐαγγελικὴν τινα ῥῆσιν εἰς μαρτυρίαν τῆς τοιαύτης ἀτοπίας προβάλλεται λέγων ὅτι « Οὐδεὶς ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανόν, εἰ μὴ ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς, ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου^d », **12.** ὡς καὶ πρὶν τοῦ κατελθεῖν αὐτὸν υἱὸν ἀνθρώπου εἶναι, καὶ κατελθεῖν ἰδίαν ἐπαγόμενον σάρκα ἐκείνην, ἣν ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἔχων ἐτύγγανε, προαιώνιον τινα καὶ συνουσιωμένην. **13.** Λέγει γὰρ πάλιν ἀποστολικὴν τινα ῥῆσιν, τοῦ ὅλου σώματος τῆς συμφράσεως ἀποκνίσας, ὅτι « ὁ δεύτερος ἄνθρωπος ἐξ οὐρανοῦ^e ». **14.** Εἶτα κατασκευάζει τὸν ἄνθρωπον ἐκεῖνον τὸν ἄνωθεν ἦκοντα τὸν νοῦν μὴ ἔχειν, ἀλλὰ τὴν θεότητα τοῦ Μονογενοῦς^f τὴν τοῦ νοῦ φύσιν ἀναπληρώσασαν, μέρος γενέσθαι τοῦ ἀνθρωπίου συγκράματος τὸ τριτημόριον, ψυχῆς τε καὶ σώματος κατὰ τὸ ἀνθρώπινον περὶ αὐτὸν ὄντων, νοῦ δὲ μὴ ὄντος, ἀλλὰ τὸν ἐκείνου τόπον τοῦ Θεοῦ Λόγου ἀναπληροῦντος. **15.** Καὶ οὕτω τοῦτο δεινόν· ἀλλὰ τὸ πάντων χαλεπώτατον, ὅτι αὐτὸν τὸν μονογενῆ Θεόν^g, τὸν κριτὴν τῶν πάντων^h, τὸν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆςⁱ, τὸν καθαιρέτην τοῦ θανάτου^j, θνητὸν εἶναι κατασκευάζει, **16.** καὶ τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ θεότητι πάθος δέξασθαι, καὶ ἐν τῇ τριημέρῳ ἐκείνῃ νεκρώσει τοῦ σώματος καὶ τὴν θεότητα συναπονεκρωθῆναι τῷ σώματι, καὶ οὕτω παρὰ τοῦ Πατρὸς πάλιν ἀπὸ τοῦ θανάτου διαναστῆναι. **17.** Τὰ δ' ἄλλα ὅσα προστίθησι ταῖς τοιαύταις ἀτοπίαις μακρὸν ἂν εἶη διεξιέναι.
- B** **18.** Εἰ τοίνυν οἱ τὰ τοιαῦτα φρονοῦντες ἐν ἐξουσίᾳ τοῦ συνάγειν γίνονται, σκοπεῖτω σου ἢ ἐν Χριστῷ εὐδόκιμος φρόνησις ὅτι, μὴ συμβαινόντων ἡμῶν οἷς ἐκεῖνοι φρονοῦσι,

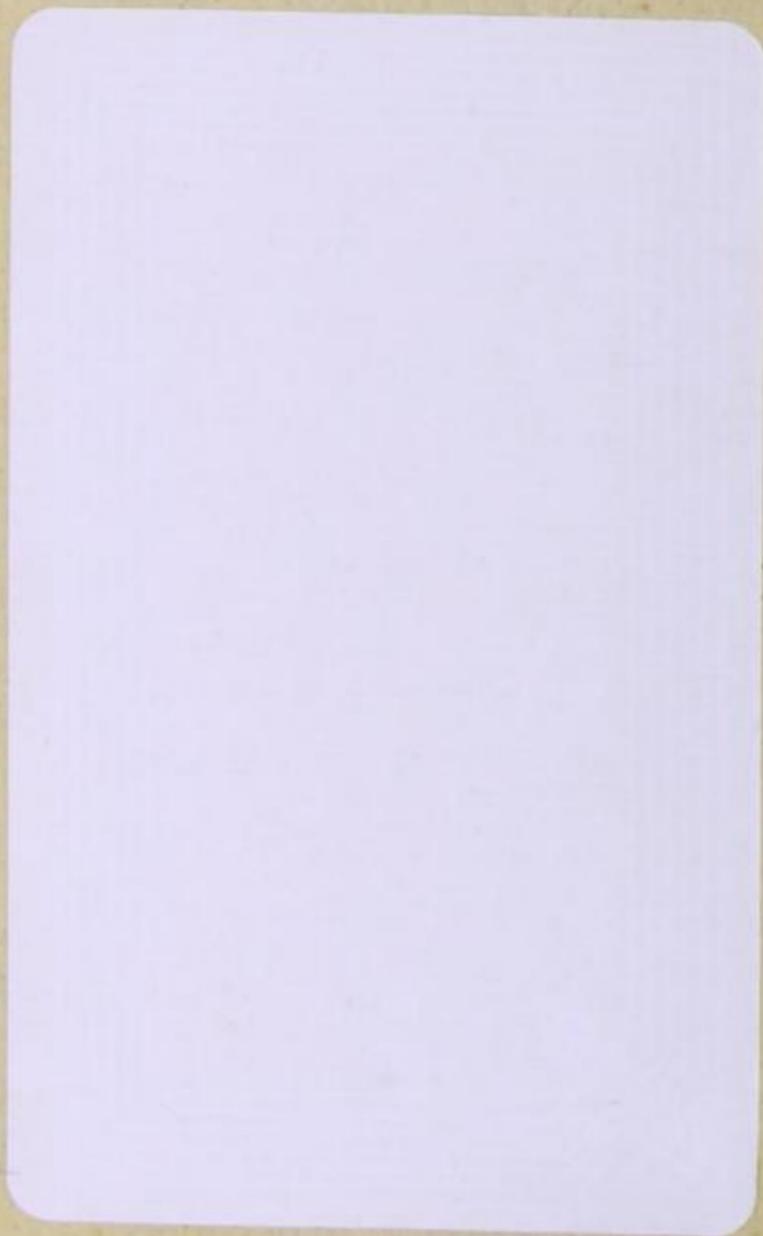
τὸ λαβεῖν αὐτοὺς ἐξουσίαν συνάξεως οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν ἢ ἀληθεστέρους τοῦ καθ' ἡμᾶς δόγματος νομισθῆναι.

19. Εἰ γὰρ ὡς εὐσεβοῦντες ἐκεῖνοι διδάσκειν ὡς φρονοῦσι καὶ κηρύττειν ἐν παρρησίᾳ τὸ καθ' ἑαυτοὺς ἐπιτρέπονται, δῆλον ὅτι κατέγνωσται ὁ τῆς Ἐκκλησίας λόγος, ὡς τῆς ἀληθείας παρ' αὐτοῖς οὔσης. **20.** Δύο γὰρ ἐναντίους λόγους περὶ τοῦ αὐτοῦ πράγματος ἀληθεῖς εἶναι φύσιν οὐκ ἔχει. **21.** Πῶς οὖν ὑπέμεινέ σου ἡ μεγαλοφυῆς καὶ ὑψηλὴ διάνοια μὴ χρήσασθαι τῇ συνήθει παρρησίᾳ εἰς διόρθωσιν τοῦ τοσοῦτου κακοῦ ; **22.** Ἄλλ' εἰ καὶ μὴ πρότερον τοῦτο γέγονε, νῦν γοῦν διαναστήτω ἡ ἀμίμητός σου ἐπ' ἀρετῇ τελειότης καὶ διδαξάτω τὸν εὐσεβέστατον βασιλέα ὅτι οὐδὲν κέρδος ἔσται τῆς λοιπῆς αὐτοῦ περὶ τὰς Ἐκκλησίας σπουδῆς, εἰ τὸ τοιοῦτο κακὸν ἐπὶ καθαιρέσει τῆς ὑγιαινούσης πίστεως διὰ τῆς παρρησίας αὐτῶν κατισχύσει.

[Faint, illegible text visible through the paper, likely bleed-through from the reverse side.]

IMPRIMÉ EN FRANCE.